# గాంధారి ఓరిమి

ఆనాటితో రాజలోకాని కంతటికీ ప్రళయంగా పరిణమించిన భారత యుద్ధం సమాప్తమైపోయింది! కాని, హస్తినాపుర రాజవీధుల్లో ఎక్కడ విన్నా హాహాకారాలే! ఎటుతిరిగినా హృదయ విదారకమైన కరుణాక్రందనాలే! నగరం నగరం అంతా ఒకే కంఠంతో శోకిస్తున్నదా అన్నట్టున్న దా హస్తినాపురం. ఆ మహా భారత యుద్ధంలో తుట్టతుదకు జయాపజయా లెలాగ పరిణమించినా సమీప బంధు భృత్యాదుల మృతికి విలపించని వారొక్కరూ కనబడలేరు.

ధృతరాష్ట్రుడానాటి అపరాహ్ణవేళ గాంధారీదేవితోను, మిగిలిన అంతఃపుర స్త్రీలతోను కలిసి యుద్ధరంగంలో హతులై పడిఉన్న బంధు భృత్యాదుల నొకమారు సందర్శింతామనే ఆశతో మెల్లిగా అడుగులు వేసుకుంటూ అక్కడికి చేరుకున్నాడు.

ఆకాశంలో రాంబందులు, గద్దలు చక్రాకారంగా తిరుగుతూ మధ్య మధ్యన అక్కడ వాలుతూ రెక్కలతో చిన్నచిన్న సవ్వడులు రేకెత్తిస్తున్నాయి. ఆ అపరాహ్ణవేళ ఆకాశం అంతా ఎర్ర ఎర్రని మబ్బులతో శేగురువూసినట్లు మారిపోయింది. నలువైపులా విరిగిపోయిన రథాలు, ఆయుధాలు మొదలైనవన్నీ గుట్టలు గుట్టలుగా పడిఉన్నాయి. దూర దూరంగా నక్కల అరుపులు సన్నని ఏడుపులా వినిపిస్తున్నాయి. మృతులై పడిపోయిన యోధుల కవచాలమీద దృశ్యాదృశ్యంగా ప్రసరించిన సూర్య కాంతి అరుణరక్త ప్రవాహంలా మెరిసింది.

ధృతరాష్ట్రుడా యుద్ధభూమి మధ్యభాగానికి చేరుకోగానే పరిజనులా సమీపంలో హతులై పడిఉన్న కౌరవకుమారుల నందరినీ వారివారి పేరులతో వేర్వేరుగా వివరించి విన్నవించారు. వారింకా ఇతరాప్తబంధువులను గురించి కూడా కొంచెం కొంచెంగా విజ్ఞప్తిచేశారు.

ఇవన్నీ నిశ్చలంగా నిలబడి వింటూన్న ఆ వృద్ధ నృపతి ఆ కురుక్షేత్రంలో మొదలు నరికిన కదళీతరువులా కూలబడిపోయాడు.

వారందరి దారుణమరణాలు తలచుకునేసరికి వృద్ధనరపతి హృదయం అంతా శోక భారంతో వెయ్యి వ్రయ్యలై పోయింది ! ఆ మహాసామ్రాజ్య వైభవ మంతా చివరి కావిధంగా నామమాత్రావశేషమై పోయేసరికి ప్రపంచం అంతా ఆ క్షణంలోనే అంధకార బంధురమై పోయినట్లుగా స్ఫురించిం దా అంధచక్రవర్తికి !

ఆ కౌరవకుమారుల శైశవ వినోదాలు, వైభవాలు అతని హృదయంలో వివరమై వెలవెలపోతూన్న వేయి మహేంద్రజాల దృశ్యాల్లాగ మెరిసిపోయాయి.

అతడు తెరలు తెరలుగా స్ఫురించే ఆప్తబంధువుల స్మృతి భారంలో కుంగిపోయి, పట్టి పసిపాపలా వలవలా వాపోయినాడు.

కొంతసేపటికి విదురుడా వృద్ధ చక్రవర్తి సన్నిధికి వచ్చి సవినయంగా ఇలా విన్నవించుకొన్నాడు :

"మహాప్రభూ ! తీవ్రమైన శోకభారంతో కుంగిపోయినవారి కుపశమన వాక్యాలవల్ల ప్రయోజన మేమీ లేదని నే నెరుగుదును. కాని ఒక్క మనవి.

"మీ కుమారులకోసం వేలాది రాజులు, రారాజులు తమ తమ ప్రాణాలన్నీ ఈ యుద్ధాగ్ని జ్వాలలకు తృణప్రాయంగా ఆహుతి ఇచ్చి వీరస్వర్గం చూరగొన్నారు. మరి వారందరికీ ఇప్పుడు పరలోక విధులు నిర్వర్తింపజెయ్యడం మన ధర్మం.

"యుద్ధరంగంలో మరణించిన వారందరూ వీరస్వర్గంలో సకల భోగాలు అనుభవిస్తారని ధర్మవేత్తలు చెబుతున్నారు. అట్టివారికోసం విలపించడం కేవలం అజ్ఞానమే అనిపించుకొంటుంది. అదిన్నీ గాక ఆత్మకు శరీరబంధం అన్నది ఉన్నంతవరకే గదా ఈ బాంధవ్యాలు, ఈ మమకారాలూను ! ఆ బంధం నశించిపోయినతరవాత దానితోబాటు ఈ బాంధవ్యాలు, ఈ మమకారాలు కూడా నశించేపోతాయిగదా ! ఇక ఈ ఆర్తనాదాలవల్ల ప్రయోజన మేముంది మహాప్రభూ !"

పిమ్మట వ్యాసభట్టారకుడు కూడా ఆ చక్రవర్తి సన్నిధికి విచ్చేసి

ఆయన అనేక విధాలుగా హితవచనా లుపదేశించినాడు. ఇక యుధిష్ఠిరుడే కుమారుడనుకొని ఎలాగో అలాగ మనశ్శాంతి పొందవలసిందని హిత వుపదేశించాడు. ధృతరాష్ట్రు డీ వాక్యాలవల్ల కొంచెం సేద దేరినట్లు కనిపించాడు. అయితే, ఆయన చుట్టూరా ఉన్న స్త్రీలంతా భయంకర శ్మశానంగా మారిపోయిన ఆ యుద్ధక్షేత్రంలో నేలపాలైన భర్తృపుత్రాదులను చూస్తూ, అలాగే పరిపరి విధాలుగా విలపించారు.

అటుపిమ్మట కొంతసేపటికి ధర్మరాజు ద్రౌపదితోను, భీమసేనాదులతోను, తదితర పరివారంతోను కలిసి అక్కడికి వచ్చినాడు. ఆ స్త్రీలందరి మధ్యనుంచీ నెమ్మదిగా అడుగులు వేసుకుంటూ ఆ చక్రవర్తి సమీపానికి వచ్చి నిలుచున్నాడు. క్షణకాలం పాటక్కడివారంతా తమ శోకాలు విరమించి, ఆ ధర్మపుత్రుని వైపు తిలకించారు. పిమ్మట పరిజను లా ధృతరాష్ట్ర మహీపతి కతని రాక తెలియజేశారు. ధర్మరాజా ధృతరాష్ట్రుని పాదాలు స్పృశించి నమస్కారం చేశాడు. ధృతరాష్ట్రుడతన్ని ఎంతో ఆప్యాయంగా గుచ్చి కౌగలించుకున్నాడు. కాని, ఆ కౌగలింతలో ఆర్ద్రత ఎక్కడా స్ఫురించ లేదు. అదంతా కేవలం నటన మాత్రమే! ఆ ధర్మమూర్తి కిది తెలియకపోలేదు!

అంతలో శ్రీకృష్ణుడు కూడా వారిని చేరుకొన్నాడు. ధృతరాష్ట్రుని సమీపించి నెమ్మదిగా ఆయన చెవిలో భీమసేను డక్కడికి వచ్చిన విషయం తెలియజేశాడు.

భీమసేనుని పేరు వినేసరికి ధృతరాష్ట్రుని హృదయం అంతటా దావానల జ్వాలలు చెలరేగాయి. గుడ్డివైనా అతని నేత్రాలు లోలోపల అగ్నిగోళాలై ప్రజ్వలించాయి! కాని, ఆ ధృతరాష్ట్రుని ముఖంలో పైపైన సుప్రసన్నమైన చిన్న చిరునవ్వు మాత్రమే స్ఫురించింది!

ధృతరాష్ట్రునికి పాదాభివందనం చేదామనే అభిప్రాయంతో భీమసేను డాయన సమీపానికి వచ్చినాడు. అది చూడగానే శ్రీకృష్ణుని ముఖంలో సన్నని కనుసన్న మెరిసింది! భీమసేను డది గమనించుకొన్నాడు.

భీముడు ధృతరాష్ట్రుని పాదాలు స్పృశిస్తూ సవినయంగా నమస్కరించాడు. ఆ అంధనృపతి అతన్ని గుచ్చి కౌగలించుకోవాలనే అపేక్షతో ఆప్యాయంగా దగ్గరికి తీసికొన్నాడు. ఇంతలో ఏదో అక్కడికి

జరిగినట్టయింది. ధృతరాష్ట్రుడు తన యావచ్ఛక్తి వినియోగించి భీమసేనుని గాఢంగా గుచ్చి కౌగలించుకొన్నాడు. ఆ వృద్ధ చక్రవర్తి బిగి కౌగిలింతలో ఫెళఫెళ ధ్వనులు వినిపించాయి! అందరూ విస్తుపోయి అవైపు చూశారు.

ధృతరాష్ట్రుడు దిగాలు పడిపోయి నేలమీద చదికిల పడిపోయాడు.

"అయ్యో! నా క్రోధం నిగ్రహించుకోలేక భీమసేనుని చూర్ణం చేసి వేశాను! ఎంతటి మహా ప్రమాదం జరిగిపోయింది! అయ్యో! అయ్యో!" అంటూ అదే పనిగా దుఃఖించడం ప్రారంభించాడు.

శ్రీకృష్ణు డతన్ని సమీపించి మెల్లిగా బుజంమీద చెయ్యివేసి ఇలా ఓదార్చాడు:

"మహారాజా! మీరింతగా విలపించవలసిన అవసర మేమీ లేదు. నే నీ అవాంతరం ముందుగానే గ్రహించుకొన్నాను. మీరు భీమసేనుని కౌగిలించుకొనే క్షణంలో సరిగా అటువంటిదే లోహ ప్రతిమ ఒకటి మీ సన్నిధికి జరిపించాను. మీ కౌగిలింతలో చూర్ణమైపోయినది లోహ ప్రతిమే గాని భీమసేనుడు కాదు. ఇంతటితోనైనా మీ కోపం ఉపశమింపజేసుకొని భీమసేనుని మనసారా ఆశీర్వదించవలసిందని ప్రార్థించుకొంటున్నాను."

వృద్ధభూపతి ఇదంతా విని క్షణకాలంపాటు ఖిన్నుడైపోయాడు. అతని ముఖం వివర్ణమై వెలవెల పోయింది! ఆ కోపావేశంలో ఆత్మనిగ్రహం అంతా మంట గలిపివేసి కేవలం పశుప్రాయుడైపోయినాడు. చివరి కదంతా ఒక మహా పరాభవంగా పరిణమించింది. అంతే గాని దానివల్ల కించిత్తయినా ఫలితం కనిపించలేదు.

తిరిగి శ్రీకృష్ణు డాధృతరాష్ట్రుని కనేక విధాలుగా హితోపదేశం చేసి పాండవుల నికనైనా కన్న కొడుకుల్లా ఆదరించవలసిందని ప్రార్థించాడు. ధృతరాష్ట్రునికి పశ్చాత్తాపంవల్ల మనస్సు బాగా కుదుట పడింది. పాండవులను, భీమసేనుని అనేక విధాలుగా ఆశీర్వదించి అప్యాయంగా ఆదరించినాడు.

పిమ్మట వారందరూ సవినయంగా ఆ చక్రవర్తి దగ్గర సెలవు తీసు

కొని, అంతఃపుర స్త్రీ పరివేష్టితయై విలపిస్తున్న గాంధారీదేవి సమీపానికి వెళ్ళారు.

వ్యాసమహర్షి ఆమె కనేక విధాలుగా దుఃఖోపశమనం కలిగిస్తున్నాడు.

"అమ్మా! నీకు పాండవులూ కౌరవులూ ఒకలాంటివారే! యుద్ధారంభంలో నీవన్న మాటలు జ్ఞాపకం లేవా? ధర్మమే జయించవలెనని గదా నీవప్పు డాశీర్వదించినావు! ఆ విషయం ఒక్కసారి స్మరించుకో. గతజల సేతుబంధనంవల్ల ప్రయోజనం ఏమి ఉన్నది? ఓరిమి వహించి పాండవులను దీవించి పంపించు తల్లీ!"

గాంధారి వ్యాసమహర్షి వాక్యాలు విని, క్షణకాలం ఏమీ అనలేక అలాగే కన్నీరు విడిచింది. చిట్టచివరి కిలా గన్నది:

"పాండవులకు విజయం కలిగిందని నే ననూయపడడం లేదు. వారూ నా కుమారులే. శకుని దుశ్శాసనుల దుష్కృత్యాలవల్లనే ఇంతటి వైపరీత్యం కలిగినదని నే నెరుగుదును. దీనిలో నిజంగా భీమార్జునుల దోషమేమీ లేదు. కాని వాసుదేవుని సమక్షంలో జరిగిన గదాయుద్ధంలో భీము డన్యాయాఘాతంతో దుర్యోధనుని పడగొట్టి వేసినాడు. అంతటి అన్యాయం జరుగుతున్నా శ్రీకృష్ణు డలాగే ఉపేక్షించి ఊరుకున్నాడు. ఇది తలుచుకుంటూంటే నా హృదయం దహించుకపోతున్నది!"

అని ఆమె పసిపాపలా వాపోయింది.

ఈ మాటలు విన్న భీమసేనుడు నెమ్మదిగా ఆమెతో ఇలాగన్నాడు:

"అమ్మా! కేవలం నా ప్రాణసంరక్షణకే ఆ విధంగా అధర్మయుద్ధానికి తలపడినాను. అది ధర్మమైనా అధర్మమైనా నన్ను మన్నించవలసిందని వేడుకొంటున్నాను. నీ కుమారుడు మాయాద్యూతంలో అన్నగారిని వంచించినాడు. మరి ద్రౌపదిని భంగపరిచిన విధం నీ వెరిగినదే. అంతటితో ఆగక మా అర్ధ రాజ్యంకూడా అపహరించి వేసినాడు.

"ఇవన్నీ సహించి చివరి కావిధంగా నా వీరగౌరవం నిలబెట్టుకొన్నాను. నా తప్పు మన్నించగలిగిన తల్లి ఇక నీవొక్కతెవే!"

దీనికి గాంధారీదేవి ఏమీ అనలేదు. ఆమె హృదయంలో అపార

మైన శోకసాగరం అలాగే ఉవ్వెత్తుగా పొంగి పరవళ్లు ద్రొక్కింది. కాని, ఆ లోలోపలి దుఃఖసాగరం చెలియలికట్ట సమీపించినట్టుగా అలాగే నిలిచిపోయింది. ఆమె అలాగ నిశ్చలంగా ఏదో ధ్యానిస్తూ ఉండిపోవడం చూచి పాండవులందరూ భయభ్రాంతులై పోయినారు. భర్త జాత్యంధత వల్ల ఆమె తన నేత్రాలకుకూడా ఆచ్ఛాదనం ఏర్పరుచుకొని కళ్ళున్నా అంధురాలే అయిపోయింది! ఆవిధంగా అంధురాలై పోయిన ఆ వృద్ధ జనని క్రోధ దృష్టి కిరణలేశంపడి భస్మమై పోతామేమో అనే భయంతో ఆమెకెదురుగా నిలిచిన వారంతా పక్కపక్కలకు తొలగిపోయారు.

అలాగ స్తబ్ధురాలైపోయిన ఆమె చిట్ట చివరికి భీమసేనునితో ఇలాగన్నది:

"నాయనా! నా నూరుగురు కుమారులలోను ఒక్కరినైనా మిగిల్చి ఉంటే ఈ అంత్యకాలంలో మేమిద్దరమూ ఏదో విధంగా ఓదార్పు పొంది ఉండేవారముకదా! అయ్యో! చిట్ట చివరికి నా నూరుగురు కుమారులలోనూ ఒక్కరు—ఒక్కరైనా మిగలలేదుకదా!" అన్నది గద్గద స్వరంతో. అంతే! ఆ మాటలతో ఉద్ధృతంగా పొంగివచ్చిన ఆ శోక సాగరానికి చెలియలికట్టలా నిలిచిన ఆమె నిగ్రహం యావత్తూ తుత్తునియలై చెదిరిపోయింది.

అంతలో సంధ్యారుణకాంతు లామె ముఖంమీద ప్రసరించాయి. ఆ అసురసంజవేళ చీకటివెలుగు లొకే ఒక విధంగా మసక మసకగా కనిపించాయి. దూరదూరంగా ఆకాశంలో పక్షులు చక్రాకారంగా తిరుగుతూ దీనంగా ఆక్రోశించాయి. ఆ సమయంలో ఆమెను ఓదార్చడానికి కూడా ఎవరూ ముందుకు రాలేకపోయారు. ఆమె ఆ నూరుగురు కుమారుల బాల్య కౌమార లీలలు స్మరించుకొంటూ శోకం అంతా పేరుకుపోయిన శిలా ప్రతిమలాగ అలాగే కూర్చుండిపోయింది. అలాగ కొన్ని క్షణాలు గడిచిపోయాయి. కొంతసేపటి కామె కొంచెం సేదదేరి అతి ప్రశాంతంగా "ధర్మపుత్రుడు రాలేదా?" అని ప్రశ్నించింది.

ఆ ప్రశ్న పాండవులందరి హృదయాలలోను ఒక భయంకర శాపంలా వినిపించింది. అందరూ ఈ మా రేదో తీవ్రశాపం ధర్మపుత్రునిపై

విరుచుకు పడగలదని గడగడ వణికిపోయారు. అర్జును డిక అక్కడ నిలబడలేక శ్రీకృష్ణుని వెనుకకు వెళ్ళిపోయాడు.

ధర్మరాజు వెంటనే ఆమె పాదాలకు సాష్టాంగ నమస్కారం చేసి ఇలాగ విన్నవించుకొన్నాడు:

"మహారాజ్ఞీ! నీ కుమారుల మరణానికి కారణభూతుడను నేనే. నీ శాపాగ్నిలో భస్మమైపోవాలనే నా అభిలాష. నా పాపరాశికి మరి అంతకంటె నిష్కృతి లేదు. నాకీ జీవితము, ఈ సామ్రాజ్యము భరింప రాని భారాలై పోయాయి. ఈ విధంగా నీ కింతటి దుఃఖం కలిగించిన నాకీ తుచ్ఛజీవితంవల్ల ప్రయోజనమేమీ లేదు."

గాంధారి హృదయంలో శోక క్రోధాలు రెండూ తిరిగి మహా తరంగాల్లా లేచి పరవళ్లు దొక్కాయి. ఆ సమయంలో పాండవ రక్షకుడైన శ్రీకృష్ణునికి కూడా మార్గమేమీ కనిపించలేదు.

సాష్టాంగపడిన ధర్మరాజు శిరస్సు గాంధారి పాదాగ్రానికి సోకింది. ఆమె లోలోపల పొంగి పరవళ్లు దొక్కుతున్న శోకక్రోధాలు రెండూ అతి కష్టంమీద నిగ్రహించుకో గలిగింది. ఆ సమయంలో ఆ మహారాజ్ఞి కాలకూట విషం కంఠంలో స్తంభింపజేసిన పరమేశ్వరుని దివ్యమూర్తిలా భాసించింది.

ధర్మరాజు వేడివేడి కన్నీరామె కాలి వేలిమీద పడింది. దానితో ఆమె హృదయం ద్రవించి పోయింది. వెంటనే ఆమె తన ముఖం పక్కకు తిప్పి వేసుకొన్నది.

ఇలా ముఖం తిప్పివేయడం చూచి పాండవు లామె ఏమాత్రమూ సేదదేరలేదనీ, ఇక ఉత్తరక్షణంలో శపించి వెయ్యగలదనీ భయపడ్డారు.

కాని, ఆమె ముఖం అటు తిప్పి వెయ్యడానికి కారణం వేరు. ఆమె నేత్రాలకు బంధంగా కట్టుకున్న వస్త్రం సందులలోనించి ఏదైనా ఒక వీక్షణలేశం ధర్మరాజు మీద ప్రసరిస్తే అతడు వెంటనే భస్మీపటలమైపోతాడేమోనని ఆమె భయం.

నూరుగురు కుమారులను ఆ విధంగా యుద్ధంలో పొట్టబెట్టుకున్న ధర్మరా జెదుట పడినా—ఆ సమయంలో లోలోపల శోకక్రోధా లువ్వె

త్తుగా పొంగి పరవళ్లు తొక్కినా-ఆమె మహానిగ్రహం అవలంబించి అత్యుదార హృదయంతో అతన్ని మన్నించింది. అయినా, లోలోపల అగ్ని పర్వతమై బుసకొట్టే క్రోధంవల్ల ఏమైనా అపకారం జరగగలదేమోనని భయపడి జాగ్రత్తగా ముఖం పక్కకు తిప్పివేసుకొన్నది. కాని, ఆ ముఖాచ్ఛాదనం అడుగు భాగంలోనించి ప్రసరించిన దృష్టిలేశం ధర్మరాజు కాలి బొటన వ్రేలిమీద పడింది. అంతే! ఆ ఉత్తర క్షణంలో అది నల్లని మసిబొగ్గై మాడిపోయింది.

ధర్మమూర్తికా క్షణంలో అపార కరుణాపూరితమైన ఆమె మాతృప్రేమ స్ఫురించింది. ఆ సమయంలో ఆమె క్రోధలేశం ఆ విధంగా తన కాలి బొటనవేలి మీద ప్రసరించడం ఒకవిధంగా ఆశీర్వదించడమే అనుకుని, లోలోపల హిమాచల ధీరమయిన ఆమె ఓరిమి కెంతో ఆశ్చర్యపోయినాడా ధర్మరాజు.

ఈ అల్పఘటనకు కూడా ఆమె లోలోపల ఎంతో నొచ్చుకొని ధర్మరాజు ననేక విధాలుగా ఓదార్చింది. పాండవు లందరూ ధర్మమార్గానువర్తులై ధర్మం తప్పకుండా ప్రజాపరిపాలన చెయ్యాలని చేయెత్తి దీవించింది. ధర్మరాజు నోట మాట రాలేదు! అతని చెంపల నుండి అశ్రుధారలు సంతతధారలుగా ప్రవహించాయి.

అప్పుడే కొంచెం చీకటిపడింది. ఆకాశంలో అరుంధతీ సహితులైన సప్త మహర్షులు ప్రత్యక్షమైనారు. ఇందాకటినించీ కొంచెం కొంచెంగా ప్రారంభించిన జంబుకాక్రందనాలన్నీ ఏకమై ఒకే భయంకర రోదనగా మిన్నందుకొన్నాయి. దూర దూరంగా అక్కడక్కడ చితా జ్వాలలు వెలుగుతున్నాయి. ఎటు చూసినా ప్రళయమే నృత్యం చేసిన ఆ కురుక్షేత్ర మధ్యంలో ఆ గాంధారి, ప్రశాంతమైన ఆమె ముఖము మాత్రమే పాండవుల హృదయాలలో తిరిగి ఆశాజ్యోతులు ప్రజ్వలింపజేశాయి. ఆమె ఆ గంభీర రజనీ దేవతా రూపంతో వారిపై చల్లని వెన్నెల వెలుగులు విరజిమ్మింది.

కొంత సేపటిదాకా ఎవరూ ఏమీ మాటాడలేకపోయారు. గాంధారి ధర్మరాజుతో "నాయనా! ద్రౌపది ఏదీ? రాలేదా?" అన్నది.

ద్రౌపది ఆమె పాదాభివందనం చేసింది. గాంధారి వెంటనే వంగి ఆమెను లేవనెత్తి గుచ్చి కౌగలించుకొన్నది.

ఆ యుద్ధంలో ద్రౌపది కుమారు లయిదుగురూ అశ్వత్థామ శస్త్రాగ్ని జ్వాలలలో భస్మీభూతులమైపోయారు. ఆ దుఃఖంతో కుమిలిపోయే ద్రౌపదికి గాంధారీదేవి సన్నిధిలో తిరిగీ ఆ దుఃఖం అంతా కట్టలు తెంచుకొని ప్రవహించింది. ద్రౌపది సన్నిధిలో గాంధారి తన పూర్వ నిగ్రహం అంతా విస్మరించి కేవలం పసిపాపలా విలపించింది.

గాంధారి కొంతసేపటికి ద్రౌపది నీవిధంగా ఓదార్చింది:

"అమ్మా! దుఃఖించినందువల్ల ప్రయోజనం ఏమి ఉన్నది? ఈ ఆపత్సమయంలో ఎలాంటి వారికైనా ఓదార్పు కలగవచ్చుగాని - నీకూ, నాకూ మాత్రం ఓదార్పు లేదు. నిన్నూ, నన్నూ ఓదార్పగలిగిన వా రింకెవరున్నారు తల్లీ! కేవలం నా మూలంగానే కౌరవ వంశం అంతా ఈ యుద్ధ జ్వాలలో భస్మమైపోయింది. ఇప్పుడీ విధంగా ఎంత దుఃఖించినా ఈ చిచ్చు చల్లారగలదా తల్లీ! నేను నూరు పుత్రశోకాలే కన్నాను గాని నూరుగురు కొడుకులను మాత్రం కనలేదు. అంతే!"

ద్రౌపది ఆ మహామాతృమూర్తి ఒడిలో తలదాచుకొని కొంత కొంత దుఃఖోపశమనం పొందగలిగింది.

కాళరాత్రిగా ప్రారంభించిన ఆ సాయంకాల వేళలో దూర దూరంగా చల్లని వెన్నెల వెలుగుల వెల్లువలు ప్రవహిస్తూ భూదేవి కింత ప్రశాంతి కలిగించాయి!

---